

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Tanken om framtiden

Sociala och kulturella processer i skapandet av mentala bilder

Ola Kinberg

Bildochvisuellkultur/specialisering/LAU395

Handledare: Kajsa G. Eriksson, Tarja Karlsson Häikiö

Examinatorer: Anna Carlson och Beatrice Persson

Rapportnummer: HT-14-6030-02

Abstract

Examensarbete inom Lärarprogrammet LP01

Titel: Tanken om framtiden - Sociala och kulturella processer i skapandet av mentala bilder

Författare: Ola Kinberg

Termin och år: HT14

Kursansvarig institution: (För LAU390/LAU395/LSÄ600: Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap / HDK, Högskolan för Design och Konsthantverk)

Handledare: Kajsa Gunve Ericsson, Tarja Karlsson Heikiö

Examinatorer: Anna Carlson och Beatrice Persson

Rapportnummer: HT-14-6030-02

Keywords: Hermeneutic, Future, Dystopic, Utopian, Scenarioplanning, Modernism, Collective ideas, Personal views, Beliefs, ACT, Prophecies, Sociocultural processes.

The aim of this work is to gain understanding of how predictions and images of future are created and maintained and how they are changed in society. An interdisciplinary approach to cultural and social aspects is used to examine how collective images about future are created. The distinction between collective images and private images is problematised. The subject matter is extracted from a previous explorative examination about Do It Yourself and Open Source culture which are concepts of collective learning. That work is described in the foreword.

The question "How is a collective image about the future created?" is central for this paper.

The interdisciplinary approach is a cross reference synthesis of philosophies, educational studies, film studies, strategic studies and future studies. Through the synthesis a hermeneutic philosophical understanding of a phenomenon, a theory of justification is formed which attempts to expose propositions of utopian or dystopian images of future. The image of the future is a fusion of contradictory and parallel texts. Thematic work in education problematising future and questions about personal and collective experience is advised.

Innehållsförteckning

Syfte	1
Konstnärlig gestaltning och undersökning	1
Reflektion undersökande gestaltning	3
Problemställning	4
Definitioner och begrepp	4
Metod	4
Forskningsöversikt och teoretisk diskussion	6
Framtidsvisioners dilemma	7
Ett oundvikligt scenario?	9
Framtidsvisioner i litteratur och film	9
Atomåldern och Bertrand Russell	10
Scenarioplanering	11
En mörk vision om anpassning	11
Lärandet som process	12
Tankens kraft	13
Religionens roll	13
Självuppfyllande profetior	14
Analys - hermenutisk tolkning	15
Slutdiskussion - slutsatser	17
Litteratur	

Inledning

Denna tvärvetenskapliga analys är en syntes av filosofi, utbildningsvetenskap, filmstudier, strategiska studier och framtidsstudier. Med en hermeneutisk filosofisk ingång uppmärksammas teser och antagelser och dessa betraktas som sociala och kulturella fenomen i likhet med forskargruppen INOM's arbete (Jfr Marton & Booth, 1997; Marton & Tsui, 2004).

Membranforskaren Dr. Bruce Lipton förevisade 2005 hur människans känslolägen styr kroppens funktioner rent fysiskt i boken och föreläsningsturnén *Biology of Belief*. Hans arbete beskriver hur kroppens livscykel påverkas av medvetandet (Jfr Lipton 2005). Idén är inte ny men han förklarade hur det fysiskt sett går till. Tanken att sinnet påverkar kroppen utgick från vetenskapen om hur hela kroppen bygger på en enkel princip: På och av, plus och minus, liksom elektriska signaler som styr switchar i datorer. Signaler som öppnar och stänger kroppens celler via dess olika membran, vilka är receptiva för specifika signalsubstanser. Att detta vidare även skriver om vårt DNA som inte på något sätt är färdigbildat från födseln. Liptons forskning beskriver hur särskilt två primära känslolägen (receptiv & stressad) avgör cellernas funktion och livscykel, och därmed att kroppens livscykel och medvetandet påverkas härav (Jfr Lipton 2005). Att sjukdomar och åldrande inte är passiva processer har inspirerat mig till tankar om lärande. Tankar som i detta arbete lett in på fysik, filosofi och framtidsvisioner. Framtidsvisioners samband med uppfattningar om jaget, det vill säga självbild, kom att hamna i fokus. Detta arbete är en studie av sociala och kulturella aspekter av hur sådana uppfattningar tar form. Kopplingen mellan gemensamt formulerade berättelser / diskurser och högst personlig självuppfattning.

Syfte

Syftet med detta arbete är att skapa ökad förståelse för hur framtidstro och bilder av framtiden skapas och förändras och hur denna vetenskap kan användas i en lärandekontext i skolmiljö. Med ett tvärvetenskapligt hermeneutiskt angreppssätt analyseras hur kollektiva bilder av framtiden uppstår och förändras i ett samhällsperspektiv, på ett kulturellt plan. Utifrån denna ansats väcks även frågan om skolans roll i skapandet av självkänsla och den didaktiska frågan: Finns det ett samband mellan självkänsla och framtidstro som skolan kan ta fasta på?

Konstnärlig gestaltning och undersökning

Mitt arbete började i en konstnärlig gestaltning där jag valde att fokusera på det innehållsmässiga, det som upplevdes som meningsskapande, snarare än ett visuellt uttryck. Arbetet fokuserades på att ta mig an ett tidigare oöverstigligt hinder som jag upplevt. Ett långtgående intresse för alternativ energi i kombination med mina bristande kunskaper om fysik. År 2007 berättade en vän som är halvamerikan om ett gammalt intresse för viss alternativ forskning han snappat upp i sina ungdomsår. Han berättade om Innovatören inom vätgas, Stanley Myers bil som kördes på vatten (sönderdelat till Vätgas och syre) och om Thomas Edisons gamla antagonist Nikola Tesla som inspirerade Edwin Gray som forskade för NASA, som i sin tur idag inspirerar tusentals. Tre forskare som alla gick tragiska öden till mötes på grund av deras forskning. Det handlar för tusentals människor idag om att återskapa vad dessa forskare åstadkom men aldrig hann förmedla i

detalj till omvärlden. Även om det sedan dess uppstått ett bilmärke med namn "Tesla" och Toyota 2015 börjar sälja en vätgasdriven bil har den forskning som ligger till grund för detta länge ansetts som kontroversiell och en subkultur har växt fram kring detta. En subkultur som integrerats i programmeringsvärldens paradigm om öppen källa (Open Source). Själv har jag tidigare aldrig ansett mig ha nog tid och nog kunskap att ge mig in i vad som idag börjar framstå som en folkrörelse. Det är min uppfattning och analys att Open Source och även Do It Yourself är begrepp som kan härledas till västvärldens förflyttning av produktion till låglöneländer och en samtidig generell abstraktion av vårt dagliga livs faktiska förutsättningar. En fråga som handlar om fördelning och resurspolitik och som lätt kan kopplas till skolans demokratimål. På mitten av 1900-talet var bilar och mopeder uppenbarligen designade för konsumentens egna förståelse och handfasta omhändertagande. Några år efter millennieskiftet är detta tänkande borta och en samhällstrend kring miljömedvetenhet löper parallellt med ökat slit och släng som knappt längre handlar om slit, eftersom vi vant oss vid dålig kvalitet med konsumtionsvaror som går sönder i förtid av vanlig användning. En motrörelse till slit och släng konsumtionsvaror kan sägas ha sett dagens ljus i form av en mängd olika uttryck. En trend att använda uttrycket Do It Yourself kan enligt vad jag erfar vurma för vad som anses rustikt och genuint men det är fortfarande inte självklart att spara och laga på mormorsvis. Idag är det lättare än för bara fem år sen att hitta glasburkar med spännlock och gummitätning i vanliga heminredningsaffärer. Paradoxen är kanske att västvärldens konsumtion fortfarande sker huvudsak i Kina och att kvantitet och pris oftast segrar över kvalitet.

Jag plockade upp intresset för alternativ energi i detta arbete och bestämde mig för att bita i det sura äpplet, att faktiskt försöka bygga någon form av experimentprototyp som bevisade förekomsten av någon form av alternativ energi. Jag upptäckte när jag försökte sätta mig in i hur långt denna nämnda hobby forskning kommit, hade positionerna flyttats fram betydligt. Idag går det att följa oräkneliga exempel på olika hemmafåxare som har som hobby att lära sig mer om just alternativ energi. Jag tog fasta på något som kallas för konstantmagnetmotor och gjorde ett försök att bygga den enklaste varianten jag såg. Genom att fästa magneter på bladen till en datorfläkt uppger vissa att de fått fläkten i rörelse genom att sen montera ytterligare en magnet intill. Jag misslyckades och började tro att jag låtit mig luras. Jag började då sätta mig in i frågan om trovärdighet och vad som krävs för att övertyga. Skulle jag följa de snyggast producerade Youtubeklippet eller skulle jag leta efter andra tecken på trovärdighet? Jag provade att filma mig själv när jag spekulerade om övertygande. Det var ingen rolig känsla att ha blivit lurad. Jag kan än idag känna besvikelsen.

Det finns trots allt all anledning att vara misstänksam mot forskare och hemmafåxare som säger sig skapa energi via olika typer av hembyggen. Det finns exempel på de som visas upp som inte är äkta. Små klockbatterier kan monteras in i ett litet bygge så att det på film ser ut att gå av sig själv. Det som i Amerikansk kontext kallas conspiracy theories är ett samlingsbegrepp som nedvärderar all form av regimkritik och ifrågasättande. Berättigad som oberättigad. Det går inte att komma ifrån att det är politiskt sprängstoff att tusentals hemmafåxare sitter och lär sig om alternativ energi på daglig basis. Det verkar finnas mer eller mindre en motrörelse inom vad som kan kallas 'Open Source communityn' som handlar om att överbevisa dem som försöker bevisa. Det förefaller vara privatpersoner som ligger bakom vissa klipp som får kritik för att vara falska men som åskådare är det väldigt svårt att avgöra vem som är avsändare. Jag försöker förhålla mig kritisk, misstänksam, men öppen samtidigt. Det är inte lätt men jag tänker att övning ger färdighet. Jag fortsatte med magnetismen som tema och tog mig an ett experiment som var ett första experiment med induktion dvs magnetisk strålning som övergår till elektrisk ström i en sladd. Jag använde mig av Youtube som källa till kunskap. Jag upplevde själv hur varje person som vill sätta sig in i detta på detta sätt själv måste väja just de klipp som just den behöver för att förstå. Hur personligt urval det blir.

Själva inkopplingen tog ungefär fem timmar av grubblande, sladdskalande och lödande. Jag hann få känna känslan av att jag var lurad och jag tror den var viktig för min gestaltning. Det var fantastiskt att efter att ha hunnit ge upp en stund, plötsligt få igång kretsen jag byggt. Någon dag senare byggde jag en till. Nummer två blev misslyckad men nummer ett fungerade fint. Till min stora förvåning hade jag lyckats. De magnetringar (toroider) jag använde och den transistor som råkade fungera plockade jag från en datorskärm med bildrör som hittades i ett soprum. Lysdioderna och en experimentplatta (breadboard) köptes för runt en hundralapp. Kretsen kan flyttas från experimentplattan. Efter en halv dag med lödkolven vid köksfläkten tändes en lysdiod med ett batteri som inte egentligen kan tända en sådan diod. Detta var meningen med hela detta ganska enkla experiment. Jag blev exalterad och stolt. Efter att den första dioden lyst upp kopplades totalt elva dioder och en liten handfläkt in samtidigt. Kretsen är att betrakta som ett första experiment för att komma i kontakt med induktion. Vissa säger sig kunna koppla ur batteriet efter en stund och att kretsen då fortsätter att så att säga köra av sig själv. Den sägs kunna användas som batteriladdare (batteridrivna) med den induktionsström som skapas (magnetisk strålning som återförs in i ledningarna och blir likström). Jag uppfann alltså inte något nytt men att jag kopierade ett befintligt experiment som flera personer förevisat på Youtube i olika varianter.

För den intresserade som själv vill lära sig rekommenderar jag att Googla *Joule thief*, *Over unity*, *Cold electricity*, *Induction* och andra förslag på namn och begrepp som återfinns i texten, och att ta det därifrån efter egen förmåga, i egen takt. Att inte tro på allt en ser men inte heller döma något för hårt som en inte själv provat.

Det svåraste med att använda Youtube som källa (som öppen källkod) var att det krävdes otaliga klipp (30?) innan jag sett tillräckligt mycket material av tillräckligt bra kvalitet för att slutligen detta bygga en själv. Apparaten / kretsen jag byggde sades vara en bra första ingång till förståelse för alternativ energi från magnetism (induktion - Cold electricity). Dess funktion är att den utnyttjar ett batteris kapacitet fullt ut när till exempel en fjärrkontroll inte längre kan använda batteriet. Denna krets används i många konsumentprodukter vet jag nu men jag har också lärt mig att den långt ifrån alltid används och att de flesta batterier som kastas egentligen bara är till hälften urladdade.

Reflektion undersökande gestaltning

Gestaltningen tog alltså sin början i ett intresse för alternativ energi. Jag kände hur experimentet jag lyckades med påverkade mig väldigt mycket. Det gav en förståelse för hemmafikxare jorden runt som ägnar sin fritid till att förstå alla tänkbara experiment och tekniska lösningar. Nu avlidna forskare som i vissa fall sägs ha fått sätta livet till på grund av sin kontroversiella forskning replikeras och deras minne hedras. Jag har i samband med detta fått lättare att förstå närheten till frireligiösa tendenser som inte sällan gör sig påminda i dessa sammanhang. Jag har kunnat sätta mig in i och själv uppleva vad som drivit forskare som Peter Lindemann och Edwin Gray (religiösa eller inte). Mitt allmäntillstånd tycktes förbättras. Jag fick massor av idéer. Det var förbryllande helt enkelt hur jag som knappt lärt mig Ohms lag kunde löda ihop en liten krets som kunde användas som t.ex. ficklampa driven av kasserade batterier. Jag förstod ganska snart att det inte skulle vara lätt att börja försöka förklara detta för andra. Upplevelsen av ny kunskap och nya oanade möjligheter påminde om en religiös upplevelse. Tankar om svårigheten i att förmedla denna kunskap vidare kändes först problematisk. I detta förstod jag svårigheten i att förmedla storheten i hembyggda energisparande kretsar. Att jag hemma i köket byggt en krets som vissa menar kan till och med utvinna ström ur magnetfält. Tanken svindlade. Jag upptäckte då att jag kunde prata

om induktion och Joule tjuvar (som den krets jag byggde kallas) med självklarhet och övertygelse på ett annat sätt än tidigare. Men varför skulle detta göras? Varför skulle jag övertyga? Skulle det spela någon roll vad min krets kunde uträtta eller inte? Då förstod jag att det var upplevelsen av övertygelse som var min centrala upptäckt! Denna känsla av självklarhet fick mig att tänka i nya banor. Jag såg plötsligt nya möjligheter. Sedan tänkte jag att andra människor kommer precis som jag bara vara mottagliga för en viss kunskap i ett visst läge, dvs. när de är *redo* utifrån den faktabakgrund och nytta de ser.

Problemställning

Jag började intressera mig för vad det är som får genomslag som fakta och sanning och som sedan går upp i vad som kallas allmänbildning. Detta väckte via synen på nya möjligheter, frågan om hur bilden av framtiden skapas. Jag upptäckte att det som för mig hade förändrats var mina idéer om framtiden. Jag hade sett hur många som lärt sig om förhållandevis enkla experiment och jag hade sett hur många som kommit så mycket längre än mig med experiment om vätgas (HHO), hinkar med vatten som blir till batterier, återuppväckning av *förbrukade* laptopbatterier, den så kallade *Bedini school girl* motorn, *Gray engine* och *Tesla tube*. Om mitt valda experiment bara tog några timmar vad kan jag då bygga på till exempel en månad? Informationsvägarna är långt ifrån raka. Vi lever med ett brus av nyheter, flöden, och faktiskt motstridiga uppgifter om vad som är sant och falskt. Tänk om alla kunde få se vad jag sett i detta mediabrus? Detta ledde fram till frågan som blev min didaktiska fråga:

Hur bildas en kollektiv bild av framtiden?

Så vad är det egentligen för bilder och upplevelser som skapar bilder av framtiden? Detta arbete gör ett försök till att sammanställa olika röster om framtidstro samt undersöker en utgångspunkt för värdegrundsfrågor i skolan. Detta arbetes analys utgår från att skola inte är en verksamhet skild från övriga samhället.

Definitioner och begrepp

Framtidsvision avser i detta arbete visioner av framtiden som kan vara både utopiska och dystopiska. Framtidstro är en känslomässig upplevelse. Begreppet *bild* används som jämförbar med en syntes av *ide', tanke, känsla / förnimmelse, mental bild*.

Hermeneutisk analys är en form av tolkning som syftar till att skapa förståelse för den mening, innebörd och de värderingar som finns i till exempel en text. Stor hänsyn tas till den bakgrund och det sammanhang det tolkade har sin förankring i. Mänskliga upplevelser och erfarenheter står i centrum. Martin Heideggers tolkningshorisont och beskrivning av fenomenologi som koncept är viktiga för hermeneutiken (*Sein und Zeit* Heidegger 1953). Mening, innebörd och de värderingar är vad som utforskas i detta arbete.

Metod

Insamlande av kunskap görs här med hjälp av observerbara förekomster av erfarenheter och utifrån en hypotetisk spännvidd över mänsklig förståelse för företeelser. Den hermeneutiska metoden utgår från en tilltro till iakttagelser, och diskuteras vidare i kapitlet *framtidsvisionens dilemma*. Med början i ett konstnärligt gestaltande undersökande arbete där min första didaktiska fråga väcktes, söker detta arbete förståelse utifrån ett formulerat problemområde. Detta tvärvetenskapliga arbete använder ett hermeneutiskt undersökande för att besvara frågeställningen: Hur bildas en kollektiv bild av framtiden? Denna studie av sociala och kulturella fenomen är utformad med den hermeneutiska tolkningen som metod. Metoden är här ämnad att sätta in fenomenen i dess mänskliga, historiska, sociala, ekonomiska och konstnärliga sammanhang. I de diskuterande avsnitten lyfts aspekter på förändring det vill säga aspekter på lärande fram. Lärandet ses här som ett socialt och kulturellt fenomen. Utifrån denna ingång diskuteras skolans roll i skapandet av självbild. Detta görs med hjälp av nedslag i litteratur. Genom att undersöka och extrahera mening, innebörd och värderingar utifrån en social och kulturell kontext, med utgångspunkt från ett konstnärligt arbete, görs iakttagelser om fenomen. Materialet beskrivs kortfattat i avsnittet teoretisk diskussion.

Forskningsöversikt och teoretisk diskussion

Den som vill bilda sig en uppfattning om hur framtidstro uppstår, och hur bilder av framtiden skapas, överförs och förändras kan åtminstone tillfälligt vända sig till den så kallade framtidsforskningen. Däremot är framtidsforskningen enligt vad jag erfar ett forskningsområde med en viss kanon som gör att den har liten eller ingen relevans för en förståelse för hur framtidsvisioner kulturellt och socialt förändras och överförs. Den tvärvetenskapliga analys som görs gällande i detta arbete är en syntes av filosofi, utbildningsvetenskap, filmstudier, strategiska studier och framtidsstudier. Med den hermeneutiska filosofiska ingången uppmärksammas teser och antagelser och dessa betraktas som sociala och kulturella fenomen. Med anledning av detta behandlas även andra källor än framtidsforskning. Fokus för detta arbete är inte heller att värdera och jämföra olika framtidsvisioner. Denna uppsats utreder inte hur vår framtid kommer att se ut. Detta arbete handlar om de sociala och kulturella faktorer som styr vår verklighet (ett ord som jag i det längsta undviker i detta arbete men som i denna forskningsöversikt får ge en bild av hur begreppet framtid i detta arbete ligger nära begreppet verklighet). Begreppet verklighet innebär dock en helt annan diskussion, ett helt annat arbete. Detta arbete gör en ansats till ökad förståelse om hur framtidstro och bilder av framtiden skapas och förändras. Forskningsgruppen INOM, ledd av professor emeritus Marton Ference vid pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet har utarbetat forskningsmetoden fenomenografi, som syftar till att beskriva uppfattningar av fenomen, främst inom pedagogiken (Jfr Marton & Booth, 1997; Marton & Tsui, 2004). Detta arbetes inhämtande av kunskap kan göras med hjälp av observerbara förekomster av erfarenheter utifrån en hypotetisk spännvidd över mänsklig förståelse av företeelser. Den litteratur som här behandlas är avsedd att ge en hermeneutisk förståelse i en tvärvetenskaplig undersökning om sociala och kulturella faktorer. Centralt för förståelsen om sociala och kulturella faktorer, det vill säga sociokulturella faktorer, som bildar uppfattningar om framtiden och dess möjligheter, är teoribildningen kring erfarenhetsbaserat lärande. Den utformades av bland annat John Dewey (Dewey 1929) och David Kolb (1948). Dewey (1859 - 1952) menade att lärande behöver ha en verklighetsanknytning. Han var inflytelserik inom pragmatismen som en av de mest inflytelserika progressiva pedagogiska teoretikerna. Pragmatismen är intressant som forskningstradition i dess fokus på tillämpbarhet och användbarhet. Med utgångspunkt i samma vetenskapliga debakel strävade också Lev S. Vygotskij efter en användbar hållning som skulle möjliggöra beskrivningar av avancerade psykologiska processer på ett sätt som skulle accepteras av naturvetenskapen (Cole & Scribner i *Mind in society*:

The development of higher psychological processes. L. S. Vygotsky 1978). Vygotskij refererar till Kafka och gestaltskolan när han lägger fram ramarna för sin teori om den proximala utvecklingszonen. En teori som var revolutionerande i sättet att erkänna barns suveränitet och individualitet (Vygotsky 1978 s 88). Vilka framtidsutsikter hade vi burit på om inte skolan tillät oss vara individer?

En teoribildning som kanske mera rättvisande skall betecknas som en serie teorier som i olika skeenden landat i liknande slutsatser är idén om att aktivt styra den egna tanken och att träna sig i detta. Anderson (1983) har formulerat en sådan kognitionspsykologisk teori och metod i *The architecture of cognition*. Anderson kallade denna moderna teoribildning om vanans makt för *Active Control of Thought / ACT*. I kapitlet vanans makt beskrivs även antikens föregångare för denna tanke, filosofen Epikuros (341fkr.). Dessa teorier är en del av förståelsen kring sociokulturella aspekter. Om det på ett personligt plan medvetet går att lära sig ett visst tänkande, vad är då en grupp på ett kollektivt plan kapabel till att påverka i sin visualisering och manifestering av framtiden? Inom företagsvärlden går en variant av framtidsforskning (i en företrädesvis nära förestående tidsrymd) under beteckningen scenariotänkande. Standardverken *Strategic Thinking: Can it be Taught?* (Jeanne M. Liedtka 1984) och Ikujiro Nonakas *Knowledge creation* (Nonaka 1994) gränsar till psykologi men rör sig inom temat företagsutveckling. Denna forskningsgren bygger delvis på socialpsykologin. Inom socialpsykologins forskningsfält märks Kurt Lewin (till exempel *Field theory in social science: selected theoretical papers*. Lewin 1951). Georg Henrik Von Wright resonerar i kapitlet *En mörk vision om anpassning*, kring människans natur och hennes överlevnad (Wright 1986).

Man kan fråga sig om bilden av framtiden endast påverkas av kunskap och erfarenheter som uttryckligen beskriver framtiden? Påverkas egentligen människor även om den inte uttryckligen beskriver detta? Utifrån nämnda sociokulturella kontext diskuteras även religionens roll för skapandet av framtidsvisioner (*The Meaning of Religion* 1960; *Religionspsykologi* Clark 1971). Hur än bilder av framtiden blir till i ett socialt samspel kan man fråga sig om inte föreställningar ibland blir självuppfyllande. Detta diskuteras i kapitlet självuppfyllande profetior. Till exempel kritiserades postmodernismen 1999 av Mestrovic i arbetet *Anthony Giddens - The Last Modernist* (Mestrovic 1999). Framtidsvisioner kan sägas fungera som kulturellt betingade berättelser. Berättelser som via litteratur och film blir en del av ett allmänt medvetande. Jules Gabriel Vernes ses vid sidan av H.G.Wells som skapare av den framåtblickande litteratur och film genren Science - fiction. En genre som senare även blivit bakåtblickande med anakronismer som genrekonvention. Som exempel nämns även stumfilmsklassikern *Metropolis* (Fritz Lang 1927) och romanen 1984 av George Orwell (Orwell 1949). Med utgångspunkt från Bengt Lilliequist (Lilliequist 2003) diskuteras positivistisk teori och metod i jämförelse med hermeneutisk teori och metod i kapitlet framtidsvisionens dilemma, som även snuddar vid temat ideologiskt influerad forskning. De filosofiska sällskapen Wienkretsen, Berlinkretsen och Warsawakretsen och deras relation till modernismen och oundviklighet som koncept nämns som exempel på komplexiteten i att visionera om framtid. Detta görs med stöd i *The Lost history of 1914 - Why the great war was not inevitable* (Beatty 2012) och *Machine Art* (Marshall 2012). Den pacifistiska men samtidigt krigsförespråkande Bertrand Russells betydelse i atomåldern nämns som ytterligare exempel på formulerandet av framtidsvisioner. Detta med stöd i boken *Introducing Bertrand Russell* (Robinson 2002) och *Has man a future?* (Russell 1962). Rachel Carsons *Silent Spring* (Carson 1961) tas upp som exempel på ytterligare en skönlitterär källa som fått stort inflytande för en kollektiv uppfattning om ett framtidsscenario.

Om man utgår från antagandet att enskilda personer skapar sig egna uppfattningar om sin roll i nuet och att detta sedan överförs till en kollektiv bild, en kulturell uppfattning, skulle det kunna vara svar på frågan om hur bilder av framtiden formas. Detta arbete föreslår att det är mer komplext än

så. I den moderna självhjälps-litteraturen beskrivs framtiden som vår upplevelse och strävan efter lycka. Framförallt som något som kan påverkas. Modernismens bild av framtiden bjöd på en annorlunda hegemoni. Modernismen beskriver framtiden som något i första hand oundvikligt och automatiserat. I den framtidsforskning som använts i detta arbete, är det mitt intryck att den många gånger är självuppfyllande. Man kan diskutera om den inte säger mer om den samtid då den kom till. Framtidsforskning eller futurologi syftar i allmänhet till breda analyser av samhällsliga företeelser och deras förändring. Framtidsforskning bygger i sin moderna form en hel del på en civilisationskritisk litteratur med stark tonvikt på etiska värderingar (Nationalencyklopedin 2015). Framtiden är självklart omöjlig att förutsäga exakt men detta är ej heller syftet med detta arbete. Snarare är syftet med detta arbete att närma sig en förståelse om mekanismer som driver samhällsutveckling och där framtidsvisioner ingår som en del i detta. Vidare föreslår detta arbete en problematisering av framtidsvisioner inom skolan. Detta som en del i att även synliggöra föreställningar om självbild och framtida möjligheter.

Framtidsvisioners dilemma

Bengt Lilliequist sammanfattar i arbetet *Ludvik Flecks jämförande kunskapsteori* ett dilemma som kan sägas framträda i och med en positivistisk teori och metod (Jfr Lilliequist 2003). Det går att argumentera för att vetenskapliga metoder så som antropologisk metod och metaforen hermeneutisk cirkel (eller spiral) inte kan anses som god vetenskap, men å andra sidan kan man argumentera för att en positivistisk tradition helt enkelt missar för mycket information. Lilliequist skriver: ”Den logiska positivismen var/är ett sätt att arbeta med vetenskap som metod, där föresatserna är att kunskap endast kan fås genom observationer av fakta och att teorier bara kan vara beskrivningar av fakta” (Lilliequist 2003 s 6). För att förstå framtiden verkar det vara svårt att undvika beskrivningar av samtiden, och osökt halkar då resonemangen in på området ”verklighetsuppfattning” och ”upplevelse”. Att förstå människors upplevda verklighet är självklart basen för förståelse för den som söker vinna kunskap om sin framtid. Men frågan är kanske på vilken metanivå nutiden studeras - för att dra vilka slutsatser i vilket tidsperspektiv? Kunde till exempel positivismen och den logiska positivismen som vetenskapstradition helt enkelt inte ta sig an framtiden som forskningsområde? En opposition mot uppfattningen om vetenskapen som en linjär process fanns både inom de logiska positivisternas egna led men framfördes av framförallt Popper och den samtida Fleck som betonade problemen kring kontinuerlig förändring och diskontinuitet i vetenskapens problem (Lilliequist 2003 s 17). Enligt Fleck finns inom den logiska positivismen liksom inom den samtida kunskaps-sociologin grundläggande felaktigheter som inom den förra består i en allt för stark tilltro till logiska förklaringar och inom den senare i en övertro på faktas objektivitet (Lilliequist 2003 s 6). Fakta var den positivistiska vetenskapens element, vilka var objektiva, teorioberoende och bestod av vad dessa forskare såg som opartiska observatörers iakttagelser (Lilliequist 2003 s 15). Detta tankesätt dominerade filosofin under första hälften av 1900-talet, mer specifikt med början i ”Wienkretsen” och ”Warszawakretsen” på 1920-talet, och rötterna till detta tankesätt finns hos 1600-talets tänkare (Lilliequist 2003 s 16). Positivismens sentida efterföljare, de logiska positivisterna, med grund i Wienskolan 1972, hävdade att vetenskapligt orienterad filosofi utan några inslag av metafysik (där *vetenskaplig* jämföras med sann / äkta) lika med en vetenskaplig världsuppfattning (Lilliequist 2003 s 16).

Det är förstaeligt om de centraleuropeiska tänkarna som verkade under mellankrigstiden i efterhand framstår som medlemmar av introverta herrklubbar utan allt för mycket visionerande om det politiska landskapet, med tanke på tidens politiska strömningar där det tredje riket skulle bli ett nytt tusenårsrike. Hitler jämförde sig själv med romerska kejsare och centraleuropeiska

universitet kan sägas ha varit nationalromantiskt eller nationalistiskt ideologiskt influerade under tidigt 1900-tal till och med 1945 (SvD 2015). Forskare som inte accepterade den ideologiska likriktningen fördrevs efter 1936 i landsflykt eller hamnade i utrotningslägren. Samma sak skedde i Sovjet där de som angavs ansågs opassande eller som en börda för samhället rensades ut. Med tanke på de politiska strömningarna under denna tid kan det sägas att de mest inflytelserika filosoferna under denna epok kan förstås utifrån detta sammanhang. Ifråga om vilka förutspåelser om framtiden de stod för, eller snarare avsaknaden av dessa kan man fråga sig om de hade kunnat förutspå de historiska skeenden och de enorma tekniska framsteg som skulle komma bara den närmaste 20 års perioden? De filosofiska och vetenskapsteoretiska hegemonier som Wienkretsen, Berlinkretsen och Warszawakretsen presenterade, gjorde anspråk på att stå för en heltäckande verklighetsbeskrivning (Lilliequist 2003 s 16).

Ett oundvikligt scenario?

Det kan vara intressant att fråga sig i vilken utsträckning ett scenario egentligen måste ses som oundvikligt. Utifrån ett sociokulturellt perspektiv borde rimligtvis upplevelsen av vad vi människor har framför oss formas av de individer som utgör det kollektiv som vi dagligdags kallar samhället. Oundvikligheten återkommer dessvärre inte sällan som ett tema när bilder av framtiden formuleras. Modernismen erbjöd en verklighetsbeskrivning som uttryckligen innefattade en syn på framtiden. Uttryck som förmedlades dels som artiklar, pamfletter och manifest, och dels som konstnärliga och designmässiga uttryck. Konstnärliga uttryck som tillsammans med den historiska kontexten kan sägas ha betydelse för dagens bilder av framtiden. Futurismen var en konstnärlig och social rörelse som startade med ett manifest i Italien 1909. Liknande rörelser såg även dagens ljus på andra platser. Futurismens starka koppling till fashismen gör att den är kontroversiell, men om det var något skaparna av det futuristiska manifestet önskade vara bör det ha varit just detta. Konst, design och film hade redan i och med de skräckscenarion som första världskriget innebar, ritat om kartan för estetik. Modernismen stank snart av senapsgas och uppsvällda kroppar, kolrök och smuts. Modernismens världsbild beskrev det obönhörligt våldsamma framåtskridandet med en kapitulation inför det vackra i det onda. Tidens strama minimalism inom design och arkitektur förstås som ordning i kaos. Det går att diskutera hur mycket vi hundra år senare har rört oss ifrån den framtidsvision som gjordes gällande 1914. Jack Beatty argumenterar för att armageddon 1914 tvärt emot vad många historiker menar, skedde på grund av att människor *inte* trodde att det kunde hända. En vanlig uppfattning är att synen på den oundvikliga framtiden var signifikant för denna tid (jfr Beatty 2012). Det oundvikliga som koncept eller tankemodell finner jag intressant för förståelsen av hur kollektiva bilder av framtiden kan te sig.

20 år senare: *Machine Art* var en utställning 1934 med vardagsobjekt och industridelar presenterade på galleri. Båtpropellrar, storköksutrustning och kolvar, i samma tradition som Duchamps banbrytande så kallade ready-made, flasktorkaren från samma år som första världskrigets utbrott. Det ironiserades gladeligen kring maskinkonsten i tidens skämtpress och nyttan med konstens berättelse sattes i kontrast till den industriella nyttans tydliga verklighetsbeskrivning och framtidsvision. En journalist som besökte Museum of Modern art 1934 medan kuratorn färdigställde utställningen gav en bild av hur ägarna av verken inte var helt medvetna om hur maskindelar kunde representera eller uttrycka en tidsanda: "Some of the makers were a little astonished to hear that their products were art" (jfr Marshall s 93). Men en beskrivning av samtiden blir ett instrument bland andra för att teckna ett porträtt av en större osäkerhet inför framtida skeenden. En invändning mot detta skulle kunna vara att en kurerad verklighetsbeskrivning befästs som en entydig sanning. Tidens skräckblandade fashination för

industrialismens skönhet i ödesmättad lättförståelig självklarhet var en lika amerikansk som centraleuropeisk strömning. Det är troligtvis lätt att med vår tids glasögon missförstå den som en möjlig vurm för fashism. Amerikanen Frederick Winslow formulerade 1931 nya direktiv för att förändra industriarbetares arbetsmoment mot en ökad variation, och tanken var att inkorporera arbetaren som hantverksmässig resurs och samtidigt säkerställa produktivitet som en del i denna nya strömning. Taylors teorier ledde till en omfattande omstrukturering av industriell tillverkning först i USA och sedan i städer världen runt, som inspirerades av den så kallade amerikaniseringen. I ett trots allt alltjämt obönhörligt effektiviserande uppkom tidskontrollanterna som klockade minsta utförda moment. Den tayloristiska ideologin med ursprung här i kom att beskrivas som rationaliseringen (jfr Marshall s 91). Bilden av modernitet blev fond för inte bara finkultur utan också fulkultur. Som en tacksam ousinlig källa till episka dramer i fjärran galaxer eller som bas för alternativa musikaliska genrer. Maskinestetiken är idag inte svår att återfinna som en inte ens underfundigt formulerad ingrediens.

Framtidsvisioner i litteratur och film

Mentala bilder och förväntningar förekommer inte bara i våra huvuden, som outtalade tankar. Dessa bilder som kan vara personliga men också kollektiva kan bäras fram och manifesteras i kulturella uttryck. De är inte särskiljda från populärkulturella uttryck. Film och litteratur fungerar om bärare av mentala bilder. Den franska författaren Jules Gabriel Vernes liv som författare sammanföll med den tid då vetenskapen kartlade de sista vita fläckarna i jordens geografi. Verne anknöt till detta och skrev spännande, exotiska reseskildringar och böcker om upptäcktsfärder. För att möjliggöra det omöjliga bedömde han den framtida utvecklingen av hans samtids vetenskapliga upptäckter och teknologiska kunnande, och därigenom kunde han skicka människor till månen i romanen *Från*

Det skulle naturligtvis vara möjligt att förklara att varje nation har frihet att ordna sin egen ekonomi på det sätt den behagar, men det skulle kanske visa sig oerhört svårt att få denna frihet verkligt respekterad. Om en världsregering skall kunna etableras med framgång, måste det visas mycket mer tolerans än för närvarande mellan olika slag av nationella regimer. Det kommer att bli nödvändigt att avstå en del av den nationella självhåvdelsens behag. Varje nation måste ha rätt att fortsätta *tro*, så som varje nation gör nu, att den är överlägsen alla andra nationer i alla viktiga avseenden, men när nationerna möts för att förhandla, måste förhandlarna hålla de offentliga uttrycken för sina känslor av överlägsenhet, inom gränserna för vanlig hövlighet (Russell 1962 s 88).

Jorden till månen (Verne 1865), låta dem resa jorden runt på 80 dagar i *Jorden runt på 80 dagar* (Verne 1873) eller resa jorden runt under havsytan med en u-båt i *En världsomsegling under havet* (Verne 1870). Hans berättande utifrån vetenskap och teknologi i romanform, och skildringarna av ny teknologiska effekter på mänskligheten har medfört att han tillsammans med H.G. Wells betraktas som en av science fiction-genrens skapare (Wikipedia 2015). 1927 har Fritz Langs film *Metropolis* premiär. Denna stumfilm är ett drama som utspelas i en brutal framtid där ett arbetaruppror krossar en dynasti av förtryck (*Metropolis* 1927 2015). Berättelsens tematik och visuella uttryck kom att bli stilbildande för en hel genre av litteratur och film, till exempel George Orwells *1984* (1949).

Atomåldern och Bertrand Russell

När Fat man och little boy släpptes över Hiroshima och Nagasaki sågs detta inte självklart utifrån sammanhanget andra världskriget där Japan redan hade kapitulert och Hitler var död (Jfr Robinson

2002). Det kalla kriget hade redan börjat och USA befann sig redan i framtiden. Skeendet kan förstås utifrån en kollektiv uppfattning om ett oundvikligt matematiskt förutsägbart skeende, likt utbrottet av första världskriget. Filosofen och journalisten Bertrand Russell som under andra världskriget befann sig i exil i Amerika ifrågasatte aldrig andra världskriget (jfr Robinson 2002). Under efterkrigstiden tog han som radiojournalist på BBC ställning för att USA borde gå i krig med Ryssland, för att stoppa kärnvapenhotet (jfr Robinson 2002). Russell var en filosof samtida med och god vän med författaren Joseph Conrad. Conrad som i romanen *Heart of Darkness* (boken som senare lånade sin berättelse till Coppolas Vietnamepos *Apocalypse Now*) låter sina huvudkaraktärer förkroppsliga galenskapen och orimligheten i kolonisationen av Afrika. Conrad lär ha inspirerats av Russells drag av förvirring och känsla av idéemässigt utanförskap. Russells teoribildning var en pacifistisk filosofi som i retrospekt samtidigt påminner om Orwells 1984. Russell kan sägas ha influerat en tidsanda med sin bild av framtiden vid sidan av andra visionärer. 1961 släppte den amerikanska biologen Rachel Carson boken *Silent Spring*. Vid denna tid (1961) kunde Vätebomben som var antagonist i denna roman fortfarande omnämnas i ental. Russell lade i boken "Har människan en framtid?" upp teoretiska riktlinjer för en världsarme, och i praktiken New World Order, vilket kan tyckas vara en ödets ironi med tanke på dagens världspolitik:

Scenarioplanering

Som ytterligare iakttagelse i den hermeneutiska undersökningen har scenarioplanering bidragit till den samlade bilden. Det är min iakttagelse att företagsvärldens glasögon är det perspektiv som vanligtvis manifesteras när det handlar om kollektiva bilder av framtiden i form av framtidsforskning (jfr Lundblad 2000). Mer om detta nedan. Detta sätter fingret på en möjlig risk: Att aspekter som med dessa glasögon kommer i skymundan, sällan behandlas och förblir ett mysterium. Scenariotänkande (scenariothinking / strategic thinking) är begrepp inom företagsekonomi och managementforskning. Robert Bood & Theo Postma ger en bild av vad scenariotänkande kan tänkas innebära i artikeln *Strategic Learning with Scenarios* :

J a y Since the Oil shocks upset the business world in the 1970's, the use of multiple scenario analysis has been increasingly propagated as an approach to deal effectively with the many long-run uncertainties that surround business organisations. Since its introduction, the approach has undergone some serious changes and new functions have been added (Bood & Postma 1997).

Ogilvy & Peter Schwartz använder i *Plotting your scenarios* (2004) brainstorming som metod för att finna nyckelfaktorer som sedan separeras som förutbestämda faktorer och osäkra faktorer. 'Reportoire-building' nämns av Liedtka (Liedtka 1998 s 128) som en metod. Ikujiro Nonaka skrev 1994 den ofta citerade artikeln *Knowledge creation* (Nonaka 1994). Artikelns centrala tema beskrivs som frågan om hur organisatorisk kunskap skapas genom en kontinuerlig dialog mellan olika typer av vetande (tacit & explicit knowledge), Nonaka skriver att kunskapen som en spiral av processer kan härledas tillbaka till Andersons ACT modell (Adaptive Control of Thought) för kognitiv psykologi och beteendeterapi (Andersson 1983). Termen "evolutionär förändring" (hämtad från utvecklings-biologin) föreslår att vissa typer av affärsmodeller (i främst högteknologiska

branscher) hela tiden måste förändras. I managementlitteraturen görs en skillnad på kontinuerlig och episodisk förändring (Jfr Quinn 1999). Att förändringar typiskt bromsas av en ”tröghet” styrd av bland annat vanor och tumregler som ibland har större påverkan än information, behandlas av Peter Keen som frågar sig ”What are the causes of social inertia?” i publikationen *Information systems and organizational change* (Jfr Keen 1981). Teoribildningen kring organisatoriska förändringar faller tillbaka på 1900talets omfattande forskning om behaviourism / motivationsteori (*Theories of Motivation* Madsen 1959; *Field theory in social science: selected theoretical papers*, Lewin 1951). En forskning som även haft inflytande som utbildningsvetenskap.

En mörk vision om anpassning

Georg Henrik Von Wright var en finsk filosof som i boken *Vetenskapen och förnuftet - ett försök till orientering* frågar sig vilka krafter som kan bryta eller väsentligt förändra de trender, som i förlängningen skapar framtiden. Boken som skrevs 1986 kan sägas vara en dystopisk framtidsvision. Han skriver ut förutspåelser som till exempel att han ser det ”som realistiskt att mänskligheten går mot sin undergång som zoologisk art” (Wright 1986). Ett annat scenario är enligt Wright att människan anpassar sig till livsformer, som de flesta av oss nu upplever som ’omänskliga’. T.ex. att man koloniserar rymden. Eller utrotar, ’rationaliserar bort’ befolkningskikt, som den tekniska utvecklingen gjort överflödiga i industrisamhället (Jfr Wright 1986). Jag vill påstå att hur tragiska scenariot han än nämner, är hans visioner inte beskrivningar av domedagen men nog så tragiska beskrivningar av hur vi människor alltid varit anpassningsbara. Hans framtidsvision får här exemplifiera hur en debattör och forskare med en offentlig röst kan tänkas påverka ett kollektivt medvetande:

Samtidigt som människan blir alltmer utsatt för naturens ”hämd”, blir hon alltmer hänvisad till sin egen förmåga eller oförmåga att ”styra” utvecklingen. I det högteknologiska samhället betyder ett sådant beroende ”expertvälde” och ”meritokrati” och en minskad marginal för demokratisk beslutsfattning och insyn. Det är något av en paradox, att ju mera mänskligheten måste lita till sin egen klokhet och uppfinningsrikedom, desto mera hjälplös blir den enkla människan och desto omänskligare hennes samhälle. Protesterande röster kommer naturligtvis inte att saknas. Ansvarskännande ekonomer och upplysta statsmän kommer fortsättningsvis att orda om ”en ny ekonomisk världsordning”, nödvändigheten av en ”konstruktiv nord - syd dialog”, ”respekt för mänskliga rättigheter” och andra vackra ideal och utopier. Men jag har svårt att tro att de inom överskådlig framtid skall ha annat än en marginell betydelse som säkerhetsventiler för människors dåliga samvete, eller som en drömvärld, skapad av deras otillfredsställda längtan (Wright 1986 s 150).

Lärandet som process

Flera forskare inom utbildningsforskningen har beskrivit lärande som en process. Teoribildningen kring erfarenhetens roll för lärande, s.k. erfarenhetsbaserat lärande utformades av bland annat John Dewey (Jfr Dewey 1929 och 1938). Lärandet som en process som formas utifrån erfarenheter är en diskussion som i sammanhanget bilder av framtiden kan sägas vara avgörande. David Kolb beskrev lärandet som en process vilket innebär att människan är i ständigt lärande. Han betonar lärandets cykliska karaktär från i första hand de konkreta erfarenheter som görs. Han menar att reflektion och observation utifrån gjorda erfarenheter skapar abstrakta begrepp som blir till generaliseringar vilka blir till ett experimenterande. Dessa olika stadier knyts av Kolb samman i en cykel som alltså efter

varje experiment resulterar i nya erfarenheter. Denna teori refereras till som Kolbs lärcykel (Jfr Dewey 1938, Kolb 1984, Bron, A. & Wilhelmson, L. 2005).

Motivationsteori var en forskningsgren som formade synen på lärandeprocesser. Den ofrånkomliga komplexiteten och svårigheten att närma sig en komplett bild oavsett forskningstradition i metoden har utmynnat i ett slags forskningsmässigt status quo. En mängd forskare tog sig an detta ämne, däribland Läkaren neurologen och författaren Sigmund Freud (1856 - 1939), filosofen Abraham Maslow (1908 -1970), Burrhus Frederic Skinner (1904 - 1990) och David McClelland (1917 - 1998). Motivationsteorier behandlar människors mångfacetterade processer. Detta forskningsfält handlar om vad det är som driver oss att göra sådant vi väljer eller riktar in oss på att göra. Biologiskt betingade behov och drifter, kognitiv bearbetning av upplevelser, känsloreaktioner, omedvetna föreställningar, kulturellt och socialt betingade föreställningar samt anpassning till situationer och händelser är teman inom denna teoribildning (Madsen 1959). För att ge en historisk kontext vill jag nämna de samtida forskningsgrenarna tafonomi och rasbiologi. En moden syn på människans suveränitet och individualitet bygger således på en delvis mörk sida av vetenskapens historia.

Tankens kraft

Tanken om att forma framtiden och att detta görs som en filosofi och en metod inte är ny, men det är inte svårt att argumentera för att det är en problematisk tanke. *Active Control of Thought* /ACT (till exempel Andersson 1983) handlar om vanans makt och dess påverkan på tanken. Jakten på ett många gånger slarvigt definierat välmående levererar uppenbara fallgropar i en modern kontext och gjorde det med största sannolikhet även under antiken. Själva idén om att vi människor kan lära oss att tänka på ett visst sätt istället för att endast passivt följa med borde vara central för skapandet av visioner. Jag vill påstå att detta är ett uttryck för aktivt styrande av sitt egna liv utifrån framtidsvisioner. Epikuros, född 341 f.kr. Var en filosof som lade stor vikt vid sinnensnjutningen. Han hävdade att: ”Njutningen är begynnelsen till och målet för ett lyckligt liv” enligt Botton i *Filosofins tröst* (Botton 2001 s 67). Han bekräftade vad många sedan länge trott men filosofin sällan accepterat. Han erkände att han älskade god mat: ”Magens njutning är ursprunget och roten till allt gott. Till och med visdomen och kulturen måste härledas hit” hävdade han (Botton 2001 s 67). Tack vare ekonomiskt stöd från rika personer grundade Epikuros ett filosofiskt samfund för att verka för lyckan. Skolan var öppen för både kvinnor och män vilka uppmuntrades att studera och uppleva njutning tillsammans. Efter rykten om orgier i mat, sex och berusade oanständiga brev som läckts, spred sig njutningsskolorna till Syrien, Judéen, Egypten, Italien och Gallien. Den så kallade Epikurismen kom att få ett stort inflytande under de följande 500 åren (jfr Botton 2001, s 68). Barbarer och Kristna utrotade dessa företéelser i samband med Västoms fall, men Epikuros namn lever fortfarande kvar i många språk som beteckning för en person som lever för att uppleva förfinade njutningar (Jfr Botton 2001, s 68). Det är intressant att själva grundtanken var att framtiden skulle påverkas, även om deltagarna troligtvis brottades med den omedelbara upplevelsens effekter på längre sikt och mer komplexa känsloupplevelser. Formandet av mentala bilder har alltså existerat som teori och metod i tusentals år. För att göra en jämförelse till en modern kontext där vi nu tack vare hjärnforskningen vet att ett tankemönster inte är av naturen givet, och där forskarvärlden slutat betrakta människors förutsättningar med utgångspunkt i rasbiologi, har idag denna tanke fått en renässans i form av just *Active Control of Thought*. Kanske kommer mindset och tankemönster bli mera självklara som verktyg för lärande i framtiden?

ACT metoden syftar uttryckligen på att skapa en förändring i sin egen framtid genom att lära sig bli varse sina egna processer. Följande övning är hämtad från självhjälpsboken *Lyckofällan* Russ Harris (2007). Övningen handlar om att formulera ett prefix framför en tanke. I det här fallet tanken ”Jag tänker att”:

Jag tänker att:

1. När du sätter igång med den här övningen ska du först dra dig till minnes en jobbig tanke som har formen 'Jag är X'. Det kan till exempel vara Jag är värdelös eller Jag är oduglig. Välj helst en tanke som ofta återkommer och som för det mesta oroar dig eller gör dig ledsen. Koncentrera dig nu på den tanken och tro på den så mycket du bara kan i tio sekunder.

2. Nu ska du ta tanken och sätta in den här frasen framför den:

'Jag tänker att...' Spela upp tanken igen, men den här gången med frasen som inledning. Tänk för dig själv: Jag tänker att jag är X. Lägga märke till vad som händer.

3. Gör samma sak igen, men den här gången ska du använda en lite längre fras: 'Jag lägger märke till att jag tänker att...' Tänk för dig själv: Jag lägger märke till att jag tänker att jag är X.

Lägg märke till vad som händer (Harris 2007 s 60).

I den undersökande gestaltningen genomförde jag ett experiment där jag använde essensen av detta tankeexperiment. Jag övertygade mig själv att jag kunde sätta mig in i den kunskap som behövdes. Epikuros, Andersson, och Harris uppmanar till att träna hjärnan till ett visst känslostadie. De utgår från att detta är ett verktyg för att påverka vad som komma skall. Just teorier kring lycka och välmående kan sägas vara av en problematisk natur och på detta sätt är ACT som teori och metod intressant eftersom den inte går ut på att förtrycka komplexa känslor (Jfr Andersson 1983, Harris 2007). Det bör påpekas att trots att denna tanke, denna metod förekommit i flera tusen år, är det i nutid som neurologer upptäckt att hjärnan växer och utvecklas som en muskel under vår livstid, utifrån våra tankar och erfarenheter. Med utgångspunkt i detta är det intressant att föreställa sig skolsystemets sannolikt både uppbyggliga och destruktiva påverkan på människors självbild och förutsättningar.

Religionens roll

Vilken roll har religioner spelat och spelar i utformningen av kollektiva uppfattningar? Moraliska värden, dyrkan, tvivel, lidande, konflikter, förtröstan, och livsråd är några områden där religion har och har haft en funktion (Jfr Clark 1971 s7). Utifrån (Kristensen 1960) och (Clark 1971) framträder en bild av religionen som förvisso bärare av en hegemoni och en funktion som något överordnat, men samtidigt vill jag betrakta religion som tro på möjligheten att genom sina handlingar påverka sina liv. Att definiera religiösa sedvänjor som ämnade att utforma en framtid vore ett misstag eller en förenkling, men det är min uppfattning att detta snarare är en slags bieffekt. Exempelvis ”Totem” som är ett låneord från Nordamerikas indianer, är djur som bara dödas i samband med transcendentala riter där djuret blir till en måltid för deltagarna. Det offrade djurets kropp övergår till att bli en del av människorna, som i detta stärker sin närhet till det gudomliga (Kristensen 1960 s 484). Tro har i årtusenden bildat ett socialt ramverk av ritualer knutna till olika göromål, varför ett

sociokulturellt perspektiv behöver beakta religionens roll för en rättvis bild av hur mentala bilder om framtid skapas och manifesteras.

Självuppfyllande profetior

Det förefaller som om mentala bilder ofta blir självuppfyllande. Sociologen Anthony Giddens var på 1990-talet kritisk mot postmodernisterna som stod för flera enligt honom svepande och förutspåelser som delvis tack vare sin kanonisering kan ha fallit in. Det är intressant att nämna Giddens kritik eftersom han sätter fingret på hur kollektiva bilder kan bli till hegemoni och att en sådan hegemoni inte behöver ha något egentligt samband med varken vetenskaplighet eller en egentlig önskan om att hegemonin ska uppstå. För detta arbete har ifrågasättandet av hegemonier varit centralt. Detta utvecklas i slutdiskussionsavsnittet. Vi är på väg mot ett högmodernt samhälle och inte ett postmodernt menade Giddens. Ett ännu mera utvecklat stadium av modernitet. Följderna av modernismen är här är mer påtagliga och universella än någonsin tidigare i historien (Lundblad 2000 s 98). Giddens föreslog att vi talar om vissa nyckelfunktioner i moderniteten som radikaliseras och globaliseras. Det finns inget behov av termen ”modernitet” menar Giddens, eftersom dess kännetecken ryms bättre i begrepp som högmodernitet, senmodernitet eller radikalmmodernitet. Mestrovic beskriver i sitt arbete *Anthony Giddens - The Last Modernist*, postmodernismen som en rotlös fantasi men poängterar att ”eftersom så många intellektuella under 1990-talet har tagit tankarna till sig så kan man konstatera att något har gått snett med moderniteten” (Mestrovic 1999 s 166). Utifrån detta kan man tänka sig att människans väg mot framtiden stakas ut just på detta sätt som kollektiva uppfattningar, både utifrån visioner som målas upp och utifrån skeenden som hade skett oavsett. I ett utbildningsvetenskapligt perspektiv blir detta intressant eftersom framtidsvisioner verkar påverka människors sätt att forma sin framtid.

Analys - hermeneutisk tolkning

Pedagogik som är en vetenskaplig disciplin där kunskap om hur processer formar människan i sociala, kulturella och historiska sammanhang har en oskiljaktlig koppling till vetenskapsteorin. Inom vetenskapsteorin har det i olika tider funnits olika strömningar kring vad som kan anses vara relevant fakta eller relevant kunskap. Utifrån de källor som tas upp i detta arbete, vilket är mitt undersökningsmaterial, har en komplex bild växt fram. Min analys av materialet har lett till insikter och kunskaper om vetenskapsteori, filosofi och flera forskningsområden. Det är min analys att en kollektiv bild av framtiden skapas, manifesteras och förändras genom komplexa sammanhang och att ett komplett svar inte ryms inom ramarna för detta arbete. Mellan olika forskningsdiscipliner och forskargrupper har det genom tiderna förekommit olika inriktningar och schismer med olika definitioner på god vetenskap. Den analys som görs här är att det finns olika typer av svar och att allting ingalunda kan eller bör besvaras med absoluta sanningar eller verifierbara data eftersom det representerar en viss typ av kunskapsinhämtning som i sig bjuder på en betydande nackdel. Nackdelen är all den information som denna typ av forskning går miste om. På detta sätt är det min övertygelse att sociokulturella undersökningar med fokus på framtiden hade varit mycket vanligare om tron på sanning som något rent, ursprungligt och allena rådande (*a clean slate*) inte haft en så hegemoniskt trovärdig ställning. Inom till exempel vetenskaperna Antropologi och arkeologi är teori och praktik ständiga följeslagare vilket ekar tillbaka till Aristoteles och Platons dagar (Jfr *Theory and Practice in Archaeology* Ian Hodder 1995). Kort sagt: En viss typ av

svar kräver en viss typ av frågor. Min analys är att flera svar, flera berättelser alltid parallellt finns till hands och är relevanta. Inom arkeologin skulle troligtvis en hel forskningsgren försvinna av självutplåning utan en växelverkan mellan tolkning och undersökning och om inte annat handlar Arkeologi om en kamp mot klockan i varje ny exploateringsgrävning (Jfr 1995). På detta sätt används här den hermeneutiska tolkningen för att söka svar på ett effektivt sätt. Med anledning av detta lyfter jag till exempel fram religiositet som en del av den samlade bilden. Det hade varit både problematiskt och oetiskt att tala om uppfattningar om framtid utifrån ett västerländskt sekulärt perspektiv utan att beakta att religion eller tro varit en självklarhet för de flesta människor som lever eller som har levt på denna planet i 70.000 år.

Detta arbetes fokus har varit att med bland annat utbildningsforskning som bakgrund ge en av många tänkbara möjliga förklaringsmodeller om hur kollektiva bilder av framtiden uppstår och förändras, och det är min förhoppning att ha kunnat inspirera läsare till fördjupning. Det är min förhoppning att detta arbete kan vara en början till en uppvärdering av skolans roll som företrädare för ett aktivt arbete med mentala bilder och stärkt självbild för både lärare och elever. Det har varit min intention att skapa ökad förståelse för hur framtidstro och bilder av framtiden skapas och förändras. Teoribildningen kring erfarenhetsbaserat lärande och lärandet som process är en teoribildning som är central för detta arbete. Förståelsen av en bild av framtiden är och förblir föränderlig och komplex. I detta arbete görs en avstickare även till ACT-metodens personliga ingång till personlig utveckling och därmed lärande. I detta syns ett samband. En strävan hos människor i olika århundraden har på liknande sätt försökt påverka sin egen framtid. Här smälter även kognitionsvetenskapen samman med utbildningsvetenskapen. Utbildningsvetenskapen i sin tur har beröringspunkter med framtidsforskningen på så sätt att vissa källor förekommer inom båda dessa fält. Framtidsforskningen är nära kopplad till företagsvärldens scenarioplanering. Ett exempel på en ofta använd källa är Kurt Lewin (till exempel Lewin 1951) som inom filosofin forskade om motivationsteori.

Detta arbete utformades från början utifrån motivationsteorier. Behaviorismen är en gren av motivationsteorin, eller snarare ett svar på den. Förhållandet mellan motivationsteori och behaviorism har relevans för min analys eftersom min analys innebär ett en slutsats om basen för kunskap, vilket även dessa två forskningsgrenar representerar. Vad som kan anses vara en relevant erfarenhet (där erfarenhet är fakta). Behaviourismen som reaktion på motivationsteorier landar i synen på erfarenheter/empiri vilket kan härledas till den ofta kanoniserade och tolkade dialogen mellan Platon och Aristoteles. Men medan vetenskapen strävar efter en värderingsfri verklighet finns det till exempel risk för förenklingar vid minsta översättning och begreppstolkning. Epistêmê - begreppet för kunskap i klassisk grekiska kan mycket väl i sin översättning innehålla nutida antagelser utifrån vår tids syn på teori och praktik (Stanford Encyclopedia of Philosophy, Parry, Edward N. Zalta (ed.) 2014). Georg Henrik Von Wright beskriver en av de bilder av framtiden som förekommer i detta arbete (Wright 1986). Den kan jämföras med Bertrand Russells fokus på lösningar på just vätebomben, atomkriget. Det är intressant att Russell beskrev en verklighet som kan sägas påminna om dagens världsläge där USA agerar världspolis. Russells pacifism och framtidsvisioner influerade till en tidsanda men som med alla framtidsvisioner är det svårt eller omöjligt att i efterhand säga med bestämdhet att det var just den visionen som påverkade eller influerade en viss händelseutveckling. Religionens roll för människors relation till sin framtid skulle kunna beskrivas som eterisk och som ett mentalt verktyg för tillit och minskad oro. Religionspsykologin med dess uppenbara skillnad gentemot beskrivningar av mera jordnära skeenden, bidrar till bilden av psykologiska skeenden som resultat av långtgående processer. I futurismen och modernismen som kollektiv uppfattning är upplevelsen lika central.

Slutdiskussion - slutsatser

Under arbetets gång har detta arbete inneburit mycket ny kunskap och jag känner stolthet över genomfört arbete. Detta arbete som inneburit bearbetning av källmaterial och ett eget hermeutiskt undersökande har om än för ett arbete på denna nivå, bjudit på en inlevelse i mycket intressant vetenskapsteori och filosofi och jag har lärt känna fantastisk litteratur som för alltid kommer vara en del av mitt kunskapsbibliotek. Bilder av framtiden som forskningsområde skulle kunna innebära ytterligare studier i t.ex. filosofi, antropologi, och historia för att nämna några områden. Jag har i arbetet sammanställt olika röster för att ge en bild av hur den kollektiva beskrivningen av framtiden uppstår, bekräftas och förändras. Hegemoniska uppfattningar har analyserats. En kollektiv hegemonisk bild av framtiden är svår att fastslå som just kollektiv. Det förblir en definitionsfråga vad som kan kallas kollektivt eller privat. Det går inte att utifrån detta arbetes ringa omfattning att till fullo sätta fingret på exakt vad som skiljer en privat upplevelse från en kollektiv, och jag nöjer mig därför med att konstatera att hegemonier / axiom skapas utifrån den kunskapskultur ett samhälle erbjuder och de transformeras genom en process vilken kan ta tid, och därför innebära en inneboende tröghet. Det går att diskutera hur mycket bilden av framtiden egentligen har förändrats sedan modernismens början. Jag vill argumentera för att modernitetens och industrialismens rädslor och ångestar kanske aldrig blivit nog bearbetade. Andra världskriget var en direkt följd av missnöje efter andra världskriget och dagens politiska karta har andra världskriget i färskt minne trots att Europas högerkrafter verkar lida av minnesförlust. I avsnittet om Bertrand Russell och atomåldern diskuteras hans pacifism och hans framtidsvisioner. Han förefaller ha både inspirerat och inspirerats av sin samtid. En samtid som präglades av både gränslös kärlek och gränslöst våld, med tanke på vad som efter andra världskriget utspelades i form av Koreakrig, Vietnamkrig, kärleksbudskap och vissa utslag av sekteristiskt våld. Det är omöjligt att säga hur världen hade förändrats om inte formulerade framtidsvisioner funnits. Å ena sidan går det idag att sätta fingret på bilden av ett gigantiskt arbete som ligger framför oss vad gäller omstruktureringar och till exempel rening av förstörd natur. Å andra sidan lever mentala bilder kvar som handlar om att förhindra lösdriveri och att människor skall göra rätt för sig trots att vi samtidigt automatiserar arbete och gör oss själva överflödiga. Skolsystemets har med största sannolikhet både uppbygglig och destruktiv påverkan på människors självbild och förutsättningar. Ett pedagogiskt arbete utifrån bilder av framtiden och en förståelse för de processer som förändrar eller manifesterar dem torde vara utvecklande för skolan. Det är min övertygelse att jag som lärare har en viktig roll i att lyfta fram bilder av framtiden. Detta borde kunna vara ett tacksamt ämne för tematiska arbeten. Vid ett arbete med detta tema i skolan bör etiska avväganden göras då frågor om självbild och framtidstro ytterst berör personliga upplevelser. Skolans roll för elevers skapande av mentala bilder vilka ytterst påverkar deras egna syn på sina möjligheter kan handla om tematiska arbeten. Skolans kan också arbeta med dessa frågor som en värdegrundsfråga. Hur talar man om framtida möjligheter i skolmiljöer? Vilken bilder bjuder vuxenvärlden på? Vilka outtalade föreställningar kan verbaliseras och därefter reviderade eller modifierade? På samma sätt som att demokrati är en värdegrund kan det vara en värdegrund att inte nervärdera elevers framtida möjligheter i tal eller skrift. Vad gör tal om minskade möjligheter om inte vissa förväntningar uppfylls, med en människa? Ett arbete med en sådan fråga borde inte behöva ytterligare motivering. I en skola där kunskapsinhämtningen sker med utgångspunkt från elevernas proximala utvecklingszoner, till exempel med hjälp av informationsteknik utifrån de frågor som uppstår i ett lärande samtal, borde en ökad insikt om kollektiva processer bli en självklar tillgång. Detta arbete presenterar inget enkelt svar på hur

framtidstro och självbild formas, annat än en insikt om att den kan förändras tämligen drastiskt i olika riktningar under en livstid.

För att använda en liknelse med ett tåg, låt säga ett modelltåg, tänker jag mig en tankebanan som ett visst spår. Vid ett visst event öppnas en växel och i banan ingår sedan en liten extra sväng som inte fanns med tidigare. Efter en stund kopplas ytterligare ett stickspår in och tåget fortsätter att cirkulera på delvis den gamla originalbanan och på den nya banan. På så vis tänker jag mig att tankebanor och därför mentala bilder förändras och transformeras stegvis. Kolbs lärcykel indikerar ett sammanhang som kan jämföras med den hermeneutiska spiralen eller cirkeln (Jfr Kolb 1984). En tanke som väckts i detta arbete är att kanske fastnar vi människor kollektivt i vissa tankebanor som behöver vissa så att säga kollektiva event för att formas om? Med anledning av detta arbete vill jag betrakta framtidsscenario som en sida av myntet, som en utveckling där det alltid finns en annan möjlig utveckling. Modernismen som på många sätt formade 1900-talet verkar ha bjudit på en särskild dualism. Idén om det oundvikliga å ena sidan och skapandet av materiell lycka och frihet genom hårt arbete, å andra sidan. Kanske finns det en dualitet i alla sammanhang? Att besvara denna fråga är ett annat arbete. Det oundvikliga som koncept och tankemodell har framstått som en nyckelfaktor i en förståelse av framtidsvisioner. Det förefaller som att det som anses oundvikligt är en retorik som ofta uppstår utifrån en krigsretorik eller våldsrörelser.

Litteratur

Marshall Jennifer, Jane (2012). *Machine Art*. The University of Chicago Press. Chicago

Allen, Benner, & Diekelmann 1986

Anderson, J. R. (1983). *The architecture of cognition*. Cambridge, MA: Harvard University Press

Beatty Jack (2012). *Lost history of 1914 - Why the great war was not inevitable*. Bloomsbury publishing. London

Bood Robert & Postma Theo (1997). *Strategic learning with scenarios*. European Management Journal, vol 15.

Botton, Alain (2001). *Filosofins tröst (the consolations of Philosophy)*. Nørhaven Paperback A/S.

Carson, Rachel (1962). *Silent spring*. Houghton Mifflin. Boston

Clark, Walter Houston (1971). *Religionspsykologi*. Bonniers. Stockholm.

Dewey, John (1929) *The quest for certainty: A study of the relation of knowledge and action*. Gifford Lectures 1929. Minton, Balch & company, New York

Dewey John (1938). *Experience and education*. Macmillan Co. New York

Harris, Russ (2007). *Lyckofällan*. Natur & Kultur, Stockholm.

Heidegger (1953 /1996). *Being and time*. New York Press, Albany. Originalalets titel: *Sein und Zeit*.

Hodder, Ian (1995). *Theory and Practice in Archaeology*. Taylor and Francis

Keen, Peter G.W. (1981). *Information Systems and Organizational Change*. Communications of the ACM, 24(1):24-33. Sloan School of Management.

Kolb, David A (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. FT Press, New Jersey.

Kristensen, W Brede (1960). *The meaning of Religion - Lectures in the phenomenology of religion*. Martinius Nijhoff. The Hague

Lewin, Kurt (1951). *Field theory in social science: selected theoretical papers*. D. Cartwright (ed.). Harper & Row. New York

Liedtka, M. Jeanne (1998). *Strategic Thinking: Can it be Taught?*. Long Range Planning, Vol. 31. Great Britain.

Liliequist, Bengt (2003). *Ludwik Flecks jämförande kunskapsteori*. Umeå universitet, Umeå.

Lipton, Bruce H (2005). *The Biology of Belief: Unleashing the Power of Consciousness, Matter and Miracles*. Mountain of Love/Elite Books, San Francisco

Lundblad, Niklas (2000). *Fönster mot framtiden*. Bulls tryckeri, Halmstad.

Madsen, Kristen Bent (1959). *Theories of motivation*. Köpenhamn.

Marton & Booth (1997). *Learning and awareness*. L. Erlbaum Associates

Marton & Tsui (2004). *Classroom Discourse and the Space of Learning*

Mestrovic, S. (1998). *Anthony Giddens. The Last Modernist*. London, Routledge.

Ogilvy, Jay & Schwartz, Peter (2004). *Plotting your scenarios*. Global business network, Emeryville.

Orwell, George (1949). *Nineteen Eighty-Four*. Oxford, Clarendon.

Robinson, Dave & Grooves, Judy (2002). *Introducing Bertrand Russell*. Totem books. Cambridge.

Russell, Bertrand (1962). *Har människan en framtid?* Natur och Kultur, Stockholm.

Weick, Karl E. & Quinn, Robert E. (1999). *Organizational change and development*. University of Michigan business school, University of Michigan.

Internetkällor

Wikipedia (2015). Jules Verne. <http://sv.wikipedia.org/wiki/Jules_Verne> (2015-01-02)

Metropolis 1927 (2015). Metropolis1927. <<http://metropolis1927.com>> (2015-01-02)

Nationalencyklopedin (2015). Framtidsforskning. <<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/framtidsforskning>> (2015-01-02)

